

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І ВАСИЛЬ СТЕФАНИК: ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН**С. М. Романов**

*Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки;
кафедра теорії літератури та зарубіжної літератури;
43000, м. Луцьк, просп. Волі, 13;
тел. +380 (332) 24-83-02; e-mail: sergmr@ukr.net*

У статті розглядається історико-літературний сюжет стосунків Лесі Українки та В. Стефаника з огляду на їхнє, стосунків, уgruntування у біографії та (частково) творчості митців. Сприйняття реальності, насамперед у її темних регістрах, напряду визначало особливості реакцій на світ, зокрема й у контактах з людьми. Найпосутніше це позначилося на сприйнятті психологічно близьких постатей, де порозуміння, не кажучи вже про товаришування чи дружбу, увіч було утруднено саме тим, що, за інших умов, мало б сприяти зближенню. Ідеться про різке суголосні духовно і певною мірою навіть подієво життєві обставини і їхню ретрансляцію / сублимацію у творчості. Очевидно ближчі стосунки багато дали б кожному з письменників, але сила відитовхування двох однаково заряджених світів виявилася потужнішою, аніж сила притягання.

Ключові слова: *людина, біографія, світ, дійсність, психологія, дружба, душа, свідомість.*

Постановка проблеми та її значення. Питання, чому такі дуже схожі й навіть творчо і психологічно близькі особистості, як Леся Українка та В. Стефаник у реальному житті залишилися, сказати б, рівновіддаленими вартує окремого розмислу. Отже спочатку, в логічній і хронологічній послідовності кілька загально знаних фактів.

Відомо, що познайомила митців їхня спільна і однаково близька обом товаришка О. Кобилянська. А сталося це наприкінці квітня 1901 р. в Чернівцях. Саме тут Леся Українка намагалася поновити душевну рівновагу після недавньої «мінської трагедії» (утрати С. Мержинського). Стефаник же до столиці Буковини приїхав для переговорів з керівником львівського театру «Руська бесіда» І. Гриневецьким з приводу можливої постановки власної драми. Отже, зустріч відбулася майже випадково. Проте зовсім не слід думати, що для будь-кого із них це знайомство видавалося нецікавим, або просто, як з людиною невідомою, принагідним.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Ще задовго до особистої зустрічі, вони пізнали одне одного як письменників, а через посередництво усе тієї ж Кобилянської, мали й деякі біографічні відомості. В. Стефаник ще з початку 1890-х міг читати твори колеги у галицьких виданнях, тоді як Леся Українка з його прозою

ознайомила лише наприкінці 1899 р. У вересні В. Морачевський, побувавши у Києві, передав їй дарчий примірник «Синьої книжечки» (легальне ввезення як і пересилка україномовної літератури з Австро-Угорщини в Російську Імперію були заборонені). А вже у жовтні в листі до Кобилянської та в грудні – до Павлика Леся Українка просить переказати сердечну подяку дарувальникові. Більше того, у грудні знову звертається до чернівецької подруги, тепер уже з проханням надіслати біографічну довідку про автора збірки. Вказана інформація, як повідомлялося, конче потрібна для реферату про буковинських письменників, що заплановано до читання на одному із засідань Літературно-артистичного товариства.

Очевидно, що все необхідне для задуманої праці Леся Українка недовзі отримала, бо вже наприкінці грудня представила її в колі київської інтелігенції. Особливо усім «заімпував» (автоозначення) майже невідомий тоді на Наддніпрянщині В. Стефаник. Дізнавшись від Кобилянської про свій столичний успіх, він і сам з інтересом очікував оприлюднення матеріалів виступу. Мабуть, прочитаним у газеті «Буковина» варіантом реферату письменник залишився в цілому задоволеним, бо ж «запротестував» лишень проти того, що його помилково долучено до плеяди буковинських літераторів.

Непідробний, але поки що заочний інтерес її приятелів одне до одного, звісно, не пройшов повз увагу О. Кобилянської. Десь наприкінці 1899 року вона, ймовірно не без обопільної згоди, подала кожному поштову адресу іншого. Але сподіваного листовного знайомства не відбулося. Хоча, як виглядає, обоє на нього розраховували, чекаючи, щоправда, на перший крок од протилежної сторони. В лютому 1900-го, реагуючи на настійливе звернення адресатки, В. Стефаник повідомляє Кобилянській, що Леся Українка до нього так і не озвалася й розгублено і водночас з якимось полегшенням, додає: «Та й добре зробила, бо що ж я би єї міг написати?» [2, с. 202]. Своєю чергою і Леся Українка на це ж запитання подруги, але вже у січні 1901 р., також відповідає запереченням. Та, окрім внутрішніх острогок, на перешкоді листовному порозумінню стояли ще й об'єктивні чинники. Зокрема, початок 1900-го позначився для Стефаніка важкою моральною кризою, спричиненою хворобою і смертю матері. Не спонукала до нових знайомств і недовзі пережита Лесею Українкою «мінська трагедія».

Тож, мабуть, під будь-яким оглядом закономірно, що до першої особистої зустрічі письменників призвів саме випадок. Достеменно невідомо, але швидше усього, навіть попри виразну домовленість, ще раз побачитись влітку того ж 1901 р. їм не вдалося. Наступна зустріч відбулася аж через два роки на відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. Але ніхто з них не зафіксував ані найпобіжніших вражень від того спілкування. Це тим паче дивно, коли врахувати, що Г. Хоткевич, ще один учасник свята, принагідно подав дуже цікавий епізод, пов'язан

ний з історією відомої світлини українських літераторів. «Об'єдналися ми якось, – згадував автор 1912 р., – і ходили утрюх: Леся Українка, Стефаник і я. Так і не розлучалися. Виникла навіть думка й сфотографуватися» [5, с. 4]. Ще менше відомо про другу їхню зустріч, яка нібито відбулася у Києві за три-чотири дні після полтавських урочистостей. На жаль, безпосереднє, але надзвичайно лаконічне – усього один рядок – Стефаникове свідчення з автобіографічної новели «Серце» (1927) не знайшло фактологічного підтвердження. І уже зовсім неймовірним видається поданий у 1960-х рр. переказ середульшого сина письменника Кирила буцімто не раз чутої із вуст батька оповіді про його спільну з Лесею Українкою поїздку 1903 р. до Гадяча.

З огляду на викладене, реально можна говорити про те, що життєві шляхи митців перетиналися лише двічі. Але справа тут, звісно, не у кількості особистих зустрічей. З Ольгою Кобилянською, скажімо, Леся Українка бачилася тільки на один раз більше, однак це не завадило їм стати найближчими, найніжнішими друзями, взаємини яких вилилися у цілу епістолярну епопею. Ті ж, що збереглися, кілька листів до Стефаника – то тільки буденна, ділова кореспонденція. Звичайно, вони не втрачали інтересу одне до одного як до письменників. Ініціативнішою тут виявилася Леся Українка, котра постійно цікавилася новими творами колеги, отримавши дозвіл, опікувалася його перекладами на російську мову та підготовкою і виданням прозових добірок у колективних збірниках. То ж не дивно, що, за словами К. Квітки, дружину глибоко смутило те, що Стефаник перестав писати.

Отже, маючи перед очима справжню картину чи, сказати б, мапу стосунків двох письменників, можна спробувати з'ясувати й головне – чому ці стосунки не переросли у приязнь чи навіть дружбу. Як уже мовилося, більше ініціативи проявляла Леся Українка, в товаристві якої Стефаник, очевидно, внутрішньо дещо губився. Думається, що поміж іншого його тут зупиняла і добре знана осторога (частково змішана з недовірою) перед інтелігенцією і, зокрема, вищими верствами суспільства. «Я не міг з молодих літ аж дотепер навчитися мови інтелігентного оточення і давно, і тепер» [3, с. 325] – за цим зізнанням виразно проглядається не лише лінгвістичний «казус», але й загалом проблема комунікації і навіть ширше – соціальної адаптації та взаємодії.

Не останньою з черги причиною, що перешкоджала духовно-світоглядному зближенню митців були, як не дивно, обопільні гендерні застороги, підсилені ще й регіональною приналежністю. Йдеться, зрозуміло, про надзвичайно актуальне у тім часі «жіноче питання», особливості потрактування і, у певному сенсі, вирішення якого представником кожної зі статей є чудова нагода спостерегти.

Консервативне, неприховано іронічне ставлення Стефаника до, як тоді казали, «інтелігентного жіноцтва» визначалося передовсім суспільними реаліями провінційної Галичини. А однією з причин такої ситуації

письменник уважав відсутність рівного і вільного доступу до повновартісної, зокрема й вищої освіти. «Я дуже скептично відношуся до образовання галицьких жінок, – читаємо у листі до Л. Бачинського. – крім кількох, то всі жінки галицькі, що ходять в капелюхах, образованем собі рівні. [...] Доки жінок нема на університетах, доти нема межі ними і образованих» [3, с. 351]. Таке розуміння проблеми було б неповним без урахування одного дуже важливого нюансу, котрий соціальну площину в автора доповнює не менш сутнісним тут виміром особистих узаємин. Річ у тому, що цитована розмова із Бачинським зайшла у часі першої і, як виявилось, фатальної закоханості Стефаника у Є. Калитовську. Тому й постало перед ним це закономірне і водночас дражливе питання: «Чи все лиш образовану жінку можна любити?» Не менш очікуваною виглядає і відповідь, яку формулює (найперше для себе) автор: «Я без мотивів кажу, що не все любиться образовану, де є вибір між образованою а не образованою, дуже часто вибираєся послідню». І ще одне, вже останнє уточнення, без якого феміністично налаштовані читачі могли б закинути Стефаникові статеvu сегрегацію. «Опроче образованих людей, – підсумовує він свої роздуми, – і межі мущинами так мало, що брак образовання не може бути перешкодою, аби пібратися з дівчиною» [3, с. 351].

У довірчій розмові про галицьку інтелігентну «людність» з буковинкою О. Кобилянською волинянка Леся Українка також не минає теми шлюбу. Навела ж на це досить поширена у ті часи практика (традицією її називати усе ж не варто) зближення півавстрійської і підросійської України через матримоніальні зв'язки. І найвідомішим прикладом такого єднання, очевидно, можна уважати подружжя Франків. Та Лесі Українці і, мабуть, не їй одній, женихи-варяги і поважними намірами, і виглядом, і всією своєю «поведенцією» видавалися не то дивними, а просто кумедними. «Ей, та вже недаремне ті галичани, що приїздили “шукаати жінки собі” на Україні, – іронізувала вона у листі до подруги, – стали з тим своїм сватанням “притчею во языцех”! У нас хіба капелюха так вибирають, а не жінок. І то ж приїздили не які-небудь, а поступовці...» [1, с. 486-487]. Цілком зрозумілими видавалися і причини таких вояжів. Бо ж мало хто з приїжджих крився із тим, що шукає нареченої освіченої, розумної, словом духовно й інтелектуально розвиненої. Неувагу ж, коли не зневагу, до своїх дівчат письменниця напряму узалежнювала від позиції чоловіків. «Всі фрази галицьких поступовців про сприяння “жіночому питанню”, – переконувала вона, – лишаться фразами. Наскільки я чула про становище галичанок в товаристві, то се якась така неволя, що, може б, я скоріш на каторгу пішла, ніж на таке життя. [...] Мені здається якимсь лицемірством, коли галичани (мужчини) плачуть над духовним убожеством своїх жінок і вихваляють українок: від кого залежить, щоб справа змінилась? Нехай університети, права, патенти etc. залежать від уряду, але товариські звичаї – недекретуються» [1, с. 486-487].

Таке прохолодне ставлення письменниці до чоловіків із-за Збруча, вповні могло виявитися однією з причин, котра завадила її зближенню зі Стефаником. Зауважимо, що серед друзів Лесі Українки наділених найвищим статусом довіри – «побратимства», були волинянин А. Кримський і наддніпрянець М. Кривинюк. Звичайно вона товаришувала і певний час, сказати б, з різною мірою відвертості та інтенсивності листувалася й з галичанами – І. Франком, М. Павликом, О. Маковеєм. Але загалом, із незалежних од неї причин, ці взаємини не стали ані тривалими, ані глибокими. Бо ж, як сама зізнавалася: «Розумних людей я в Галичині стрівала, тільки всі вони якось не чарують, чогось їм бракує, темпераменту, чуття, серця, чи хто його зна чого, – не можна з ними почувати себе вільно. [...] У галичан мене ще вражало якесь чудне, непросте відношення до жінок, все вони дивляться на нас або згори вниз, або знизу вгору, а щоб так просто, нарівні – зроду!» [1, с. 486]. Коли ж звернути увагу на оточення В. Стефаника, то легко допевнитися, що його «ближнє коло» чи не всуціль формували «західники» – Л. Мартович, К. Гаморак, С. Окуневська (в одруженні Морачевська) і навіть поляк В. Морачевський, але – жодного наддніпрянця. Осібно у цім переліку, як, до слова, й у випадку Лесі Українки, стоїть О. Кобилянська.

Гранично окреслене за іменами (омінаючи родину) найближче оточення митців, достатньо переконливо засвідчує природну здатність обох до переживання і виявлення найглибших дружніх почуттів. Важливо уточнити, що увага й симпатія до Іншого/Іншої загалом не визначалася його/її статтю. Та водночас щире спілкування з особою протилежної статі додавало ще й необхідної повноти відчуттям, урізноманітнювало досвід духовної, інтелектуальної, зрештою, соціальної взаємодії. Особливо потрібним, враховуючи трепетно-відсторонене (а коли згадати матір, то й інфантильне) ставлення до жінки, це видавалося В. Стефаникові. Достатньо перечитати під цим кутом його листи до Кобилянської, щоби у цьому переконатися.

А от цікаво, що у автобіографічній новелі «Серце», яка, нагадаємо, вийшла з «присвятою моїм друзям», О. Кобилянської немає. Натомість у поетичному конкордансі-перелікові Стефаникових найрідніших і найближчих єдиною не галичанкою (за винятком поляків В. Морачевського й С. Пшибишевського) з-понад тридцяти згаданих персоналій виявилася саме Леся Українка.

Достатньо прозоре, на побіжний погляд, її художнє означення (замкнуте, як і інші, на особу новеліста), потребує усе ж певних уточнень. Отже, «Леся Українка, – наголошує автор, – найбільша поетка і моя провідаторка у Києві» [3, с. 287]. Перша частина твердження, як для ощадливого на слова і особливо славослів'я Стефаника, – вельми промовиста. З-поміж майже десятка названих літераторів лише до неї – єдиної жінки – прикладено високий, що там, – найвищий суперлятив. А щодо завершальної частини наведеної атестації, то більшість інтерпретаторів схи-

льні уважати її вказівкою на третю, услід за чернівецькою і полтавською, зустріч митців. Але, як було з'ясовано, після свята відкриття пам'ятника Котляревському, вони не бачилися. Тому тезу «моя проводаторка у Києві» варто розуміти як посмертну подяку колезі, що своїм рефератом і виступом першою познайомила інтелігентну столичну публіку з його творчістю.

Очевидно, щось було поміж ними, те, справжнє, що зводить сильних духом, обдарованих людей. Але ці дивні взаємини, що так і не відбулися, від початків визначалися суперечливою природою протягування/відштовхування. І останній компонент цієї світоглядно-психологічної опозиції, на жаль, а може, на щастя, виявився вирішальним. Внутрішня, інтуїтивна осторога чи настанова на стримання і убезпечення перемогла усвідомлене бажання піти на розвиток стосунків. Варто спробувати підтвердити сказане аналізом фактичного матеріалу. Ідеться про не дуже розлогу (але все ж значно ширшу, ніж у колеги) характеристику Стефаніка, зроблену Лесею Українкою після першої особистої зустрічі. Це, власне, невеликий пасаж із листа до рідних, у якому відбито безпосередні враження дводенного спілкування у Чернівцях 1901 р. Починається усе з нібито й відстороненого подання зовнішності співрозмовника, але швидко оповідь переростає у психологічне портретування: «На вид дуже здоровий (“розбійницький вигляд”, – каже Маковей), а в дійсності хворий, се навіть видно по його настрої, сумний якийсь, так наче що згубив і думає, де б його шукати. [...] Йому тепер погано поводитьсь, – мусить покинути університет через недостачу грошей, тиняється якось без виразної роботи, а до того хворий, має якісь нервові напади. Шкода, що так якось марнується. *Я ще мало до нього придивилась і через те виразного чогось про нього сказати не можу* (курсив мій – Р. С.) [4, с. 224].

У наведеному уривкові, який вимагає не лише контекстуально-біографічного, але й психологічного прочитання, звертає на себе увагу відразу кілька речей. Найперше примітним видається сам тон викладу, де розуміння і підтримка поєднані зі співчуттям, жалем або й жалістю. Усе це може навести на думку, що у сприйнятті співрозмовниці Стефанік постав слабким, навіть хворобливо-слабким чоловіком. Щоб усвідомити хибність такого припущення, варто згадати, що дуже схожими за психотипом були обранці-чоловіки самої авторки – С. Мержинський і, мабуть, не меншою мірою К. Квітка. Тому всього лишень через кілька місяців після фатальної втрати коханого зустріч із його, хай і далеким, «відображенням» мала б по-справжньому її уразити. Мимоволі адресувати до трагічних мінських подій Лесею Українку могла й згадана у цитованому листі історія з першою п'єсою В. Стефаніка, котру він приїхав пропонувати «Руській бесіді». Сумніви драматурга у своєму творі (який через це й було згодом знищено) видавалися авторці щойно написаної «Одержимої» і очевидними, і близькими. Не менш зрозумілою, з огляду

на власний стан, мала для неї видатися й двічі підкреслена хворобливість колеги, зокрема його нервові напади.

Тому виокремлена прикінцева заувага у повідомленні рідним видається не такою уже й однозначною. Несподіваним в устах проникливої і майже завжди глибокої і точної в судженнях людинознавиці Лесі Українки звучить саме зізнання у недосформованості, нецілісності враження від свого нового знайомства. А до всього ж, окрім біографічних відомостей, отриманих через Кобилянську, вона чудово знала творчість В. Стефаніка, більше того штудіювала її для наукової розвідки. А що може докладніше, переконливіше сказати про митця-модерніста, аніж його доробок? Отож «знань» і на інформаційному, і на емоційно-почуттєвому рівнях, як бачиться, не бракувало. І навіть, коли прийняти тезу про, так би мовити, непоінформованість Лесі Українки, залишається абсолютно нез'ясованим, чому промовчала її феноменальна інтуїція. Адже саме вона й мала б найперше підказати, ба більше – просигналізувати, що йдеться про свою, близьку «духом і кров'ю» людину. Та, думається, що усе тут «спрацювало» належно і так або приблизно так ситуація й розгорталася.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Цілковите й разючо жакне за суттю своєю осягнення *Іншого* як *себе*, вочевидь, і стало на заваді дружньому зближенню. Чи можна, доглибно пізнавши, витримати *себе* – у депресії, страху, стражданні; а коли це ще й помножено та відзеркалено? Важко навіть уявити, що б (а головне, як) пережила Леся Українка, отримавши, приміром, один із листів-сповідей В. Стефаніка. Поза межами уявного видається й зворотна ситуація. Тому свідомо, а можливо, і підсвідомо й було задіяно самозахисні механізми. Рішуче і назавжди кожен з митців, висловлюючись метафорично, залишився на своєму березі. Якось М. Цвєтаєва, окреслюючи власне коло вибраних, назвала «рівно сущими» собі людьми двох сучасників – Пастернака й Рільке. І все упевненішим робиться відчуття, що «рівно сущими» одне одному були й українські письменники. Підтвердити це можна і порівняльним аналізом їхньої творчості.

Література

1. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк // Репринт. Вид. – Луцьк: ВАТ Вол. обл. друк, 2006. – (Проект “Літературознавча скарбниця”). – 928 с.
2. Стефанік В. Повне збір. тв.: У 3 т. / В. Стефанік. – К.: Вид-во АН УРСР, 1949-1954. – Т. 3. Листи. – 348 с.
3. Стефанік В. Твори / В. С. Стефанік. – К.: Дніпро, 1964. – 552 с.
4. Українка Леся. Збір. тв.: у 12 т. / Леся Українка. – К.: Наук. думка, 1975-1979. – Т. 11. Листи. – 480 с.
5. Хоткевич Г. «Тіні забутих предків» / Г. Хоткевич // Українська мова та література. – 1997. – ч. 47 (63). – С. 4.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 8.05.2017 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Пихманцем Р. В.*

**LESYA UKRAINKA AND VASYL STEPHANYK:
TO THE HISTORY OF RELATIONSHIPS**

S. M. Romanov

*Lesia Ukrainka Eastern European National University;
Chair of Literary Theory and Foreign Literature;
43000, Lutsk, Voli Ave, 13; ph. +380 (332) 24-83-02;
e-mail: sergmr@ukr.net*

This article deals with the historical and literary plot of Lesya Ukrainka's and Vasyl Stephanyk's relationship, foundation due to their relations biography and (partly) creativity. The perception of reality, first for the master's dark fields peculiarities of to the reactions world, particularly in contacts with people. Most substantially it influenced the perception of psychologically near persons where mutual understanding, not speaking about fellowship or friendship was complicated by the nery that that under different conditions. Had to facilitate rapprochement. It is about strikingly consonant spiritually and. To a certain extent, even eventful life circumstances and their retranslation / sublimation in creative work. Obviously, closer relations would give much each of the writers, but the power of repulsion of both identically charged worlds appeared more powerful than force of attraction.

Keywords: *human being, biography, world, reality, psychology, friendship, soul, consciousness.*